

Antoni Krzysztof Sobczak
Muzeum Szlachty Mazowieckiej
w Ciechanowie

Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie w latach 1928-1939 - przyczynek do historii

Ciechanów przez kolejne stulecia zawsze był miastem pogranicza. Działo się tak od wczesnego średniowiecza, kiedy był celem najazdów Prusów, Jaćwingów, Litwinów potem Zakonu Krzyżackiego. Przez kolejne okresy w dziejach – niezależnie od tego czy wchodził w skład Księstwa Mazowieckiego czy stanowił część składową Korony (po inkorporacji Mazowsza w 1526 roku), był miastem granicznym. Sytuacja nie uległa zmianie także w okresie zaborów. Choć początkowo znalazł się w granicach Prus, to jednak w późniejszym okresie pozostawał w zaborze rosyjskim. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, walkach o utrwalenie granic toczonych do 1921 roku stał się miastem pogranicza polsko-wschodniopruskiego i był nim do września 1939 r. Nic dziwnego, że przez wieki spełniał funkcje graniczne, obronne i skarbowe. Na przestrzeni siedmiu a może i ośmiu wieków zmieniało się też jego znaczenie. Jednak położenie miasta powodowało, że prawie zawsze odgrywało ono znaczącą rolę w systemie ochrony granic. Nic więc też dziwnego w tym, że w momencie organizacji struktur terenowych Straży Celnej ulokowano w Ciechanowie siedzibę jednej z najważniejszych struktur terenowych.

Pierwsze próby organizacji Straży Celnej podjęto na podstawie uchwały Rady Ministrów z 10 marca 1920 roku, która zaleciła Ministrowi Skarbu rozpoczęcie przygotowań do tworzenia Straży Celnej. W oparciu tę uchwałę – Minister Skarbu, którym był wówczas Władysław Grabski – wydał 15 marca 1920 r. rozporządzenie powołujące do życia Straż Celną. Prace te zostały jednak przerwane z uwagi na toczące się działania wojenne. Podjęto je na nowo dopiero w jesieni 1921 roku. Proces tworzenia Straży i przejmowania kolejnych odcinków granicy zakończono pod koniec 1922 r. Naczelnym Inspektorem Straży Celnej był gen. dyw. January Cichowicz. Podlegała mu Centralna Szkoła Straży Celnej w Górze Kalwarii oraz szkoły w Wieluniu i Zambrowie. W składzie Straży Celnej funkcjonowały Dyrekcje Ceł w Warszawie, Wilnie, Poznaniu, Mysłowicach i Lwowie. Dyrekcjom Ceł podlegały im Inspektoraty Straży Celnej składające się z komisariatów, którym z kolei podlegały placówki graniczne¹.

Z niewielkimi zmianami organizacyjnymi Straż Celną funkcjonowała do maja 1927 roku. Po tym czasie nastąpiła zmiana na stanowisku Naczelnego Inspektora SC kiedy to gen. dyw. Januarego Cichowicza² zastąpił płk Stefan Paślawski, który przeprowadził reformę organizacyjną Straży Celnej. W jej wyniku powstał Naczelny Inspektorat Straży Celnej, któremu podlegały inspektoraty okręgowe, inspektoraty graniczne, komisariaty i placówki graniczne.

Podstawę zmian organizacyjnych stanowiło rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 sierpnia 1927 roku o organizacji Straży Celnej³. Organizację inspektoratów okręgowych w terenie rozpoczęto w jesieni 1927 roku. Do końca roku „na bazie istniejącej struktury podporządkowanej Dyrekcjom Ceł utworzono pięć inspektoratów okręgowych:

- Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Ciechanowie,
- Pomorski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Czersku,
- Wielkopolski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Poznaniu,
- Śląski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Katowicach,
- Małopolski Inspektorat Okręgowy Straży Celnej z siedzibą w Sanoku.”⁴.

Realizacja tych zmian zbiegła się w czasie z decyzją o utworzeniu Straży Granicznej. Na czele nowoutworzonej formacji stał Dowódca mianowany przez Prezydenta RP na wniosek Rady Ministrów przygotowany przez Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych⁵. Jego działania

¹ H. Dominiczak - *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1966*, Warszawa 1997, s. 244-245.

² Z dniem 31 marca 1927 roku przeniesiony w stan spoczynku.

³ rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 sierpnia 1927 r. o organizacji Straży Celnej (Dz. U. Nr 82, poz. 716).

⁴ P. Kozłowski – *Straż celna zapomniana formacją graniczną II Rzeczypospolitej – dyslokacja jednostek granicznych w 1926 roku*, w: *Problemy Ochrony Granic*. Biuletyn Nr 50 (2012), s. 7-34.

⁵ M. Goryński – *Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej*, [maszynopis niepublikowany], s. 3.

zabezpieczało Dowództwo Straży Granicznej. Stan ten uległ zmianie z dniem 7 listopada 1928 r. kiedy to miejsce dotychczasowych organów zajął Komendant i Komenda Straży Granicznej⁶. Komenda składała się z czterech oddziałów: sztabu, administracyjnego, ogólnoadministracyjnego i informacyjnego. W terenie zaś funkcjonowały: inspektoraty okręgowe, inspektoraty graniczne, komisariaty oraz placówki I i II linii.

Kierownikiem Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowy Straży Celnej w Ciechanowie został mjr Karol Kurek. Jemu też przypadła w udziale rola organizatora i funkcja Kierownika Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie którą pełnił do 7 listopada 1928 roku⁷.

Początkowo obowiązywał ustalony w okresie funkcjonowania Straży Celnej etat Inspektoratu: 4 oficerów⁸ i 4 szeregowych. W składzie kierownictwa inspektoratu byli następujący oficerowie:

mjr Karol Kurek – Kierownik MIO SG Nr 1 w Ciechanowie,
komisarz Władysław Matuszewski – oficer informacyjny (wywiad),
komisarz Alfons Hess – kwatermistrz⁹, nast. kom. Władysław Kindlarski¹⁰,
podkomisarz Marian Wasilewski – adiutant.

Stan ten został uzupełniony w dniu 10 kwietnia 1928 r. kiedy do składu kierownictwa Inspektoratu dołączył pkom. Antoni Wewel¹¹, który pełnił funkcję płatnika¹². Pozostali to 1 przodownik, 1 starszy strażnik¹³ i 2 strażników.

Po odejściu mjra Kurka obowiązki Kierownika Inspektoratu objął inspektor Jan Zięba¹⁴. Fakt ten potwierdza treść rozkazu MIO Nr 76 z dnia 7 listopada 1928 r. podpisanego przez mjra Kurka, w którym kieruje następujące słowa: „Odwołany rozkazem Pana Ministra Spraw Wojskowych do szeregów Armii czynnej z prawdziwym żalem żegnam Was Żołnierze Straży Granicznej.”¹⁵. Kolejny rozkaz MIO Nr 77 z dnia 9 listopada tegoż roku - podpisany przez insp. Jana Ziębę informuje, że „Z dniem 8 listopada 1928 r. objąłem formalnie kierownictwo Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowy Straży Granicznej od P. Majora Kurka Karola.”¹⁶. Wskazuje też podstawę objęcia stanowiska – rozkaz Dowództwa Straży Granicznej DSG L.dz. 2805/Tjn. oraz rozkaz Maz. IO L.dz. 1267/Tjn.

Fakt ten zdaje się potwierdzać zachowane do dziś zdjęcie pochodzące z prywatnej kolekcji stanowiącej własność mieszkańca Ciechanowa – Pana Wiesława Brodeckiego. Jak należy domniemywać, wykonano je na dziedzińcu posesji w której w której od kwietnia 1928 roku do przelomu lat 1933/34 mieściła się siedziba Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie.

⁶ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 7 listopada 1928 r.

⁷ Co wynika z treści rozkazu MIO Nr 76 z dnia 7 listopada 1928 r. ASGran. sygn. 188/2. Ustalenia te nie potwierdzają informacji zawartych w publikacji M. Jabłonowskiego pt. *Powstanie i organizacja Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie*, który podaje, że obowiązki Kierownika MIO od mjra Kurka w 1931 r. przejął insp. Figler.

⁸ powiększony następnie o 1 podkomisarza pełniącego funkcję płatnika IO.

⁹ Funkcję kwatermistrza MIO pełnił do 3 kwietnia 1928 r. z tym dniem odszedł do Śląskiego IO SG – Rozkaz dzienny MIO SG w Ciechanowie Nr 10 z dnia 3 kwietnia 1928 r. (pkt. III), Archiwum we Lwowie, sygn. 204/1/28.

¹⁰ kwatermistrz MIO od 3 kwietnia 1928 r. po odejściu kom. A. Hessa.

¹¹ Przeniesiony z IG Chorzele.

¹² Rozkaz dzienny MIO SG w Ciechanowie Nr 18 (pkt. II), Archiwum we Lwowie, sygn. 204/1/28.

¹³ Od dnia 16 lipca 1928 r. był nim st. str. Stanisław Kierzkowski (Nr 141) delegowany a następnie przeniesiony (Rozkaz Nr 48 z dnia 23 lipca 1928 r. – pkt IV.2) z IG Chorzele na stanowisko rusznikarza IO – Rozkaz dzienny Nr 45 MIO SG z dnia 18 lipca 1928 r. (pkt. IV), Archiwum we Lwowie, sygn. 204/1/28.

¹⁴ oddelegowany z IG Brodnica na przełomie września i października 1928 r. na stanowisko Z-cy Kierownika MIO SG. Po odejściu mjra Kurka pełnił obowiązki Kierownika Inspektoratu. Z dniem 15 marca 1929 r. mianowany Kierownikiem MIO SG – Rozkaz Nr 4 KSG z dnia 15 marca 1929 r. (pkt 15), ASGran. sygn. 187/31.

¹⁵ rozkaz MIO Nr 76 z dnia 7 listopada 1928 r. ASGran. sygn. 188/2.

¹⁶ rozkaz MIO Nr 77 z dnia 9 listopada 1928 r. ASGran. sygn. 188/2.

mjr Karol Kurek (trzeci od lewej) i insp. Jan Zięba (drugi od prawej) w otoczeniu oficerów Straży Granicznej
-zdjęcie udostępnione autorowi przez Pana Wiesława Brodeckiego z Ciechanowa

Жайковичу. на память
присылаю
Ясiek Лябег
Ciechanow, dnia 19. XI. 28.

Dedykacja na odwrocie zdjęcia (zamieszczonego powyżej) wykonana przez insp. J. Ziębę

Zdjęcie to zostało wykonane najprawdopodobniej w dniu pożegnania mjra Kurka. Na jego odwrocie insp. Jan Zięba zamieścił własnoręczną dedykację opatrzoną datą 19 listopada 1928 r.

On to w czerwcu 1929 roku przekazał je swojemu następcy którym został inspektor Henryk Sebera¹⁷. Nastąpiły też zmiany w składzie etatowym MIO który zwiększono do 6 oficerów i 15 szeregowych.

W okresie od 24 kwietnia do 4 lipca 1931 r. obowiązki Kierownika Inspektoratu wykonywał odelegowany z Pomorskiego IO SG - inspektor Marian Figler¹⁸. Po nim funkcję Kierownika Inspektoratu objął insp.¹⁹ Mieczysław Kulikowski i pełnił ją do czasu przeniesienia w stan nieczynny w dniu 31 sierpnia 1937 roku²⁰. W tym czasie skład kierownictwa MIO SG w Ciechanowie był następujący:

insp. Mieczysław Kulikowski – kierownik MIO SG w Ciechanowie,
kom. Stanisław Delinger – oficer wywiadu,
kom. Kazimierz Gut – kwatermistrz, oraz referenci:
kom. Karol Kuraś – oficer wyszkolenia,
asp. Eryk Mystkowski - adiutant,
asp. Waldemar Grauman - płatnik²¹.

Ostatnim Kierownikiem MIO SG był inspektor²² Jakub Witold (Witalis) Chmura. Delegowany do Maz. IO SG z dniem 1 lipca 1937 r.²³ po odbyciu praktyki w strukturach Pomorskiego i Śląskiego IO SG²⁴. Szefem tych struktur pozostał także po reorganizacji w wyniku której od kwietnia 1938 r. inspektoraty okręgowe przemianowano na okręgi.

Organizacja Straży Granicznej w początkowym okresie istnienia nie odbiegała zasadniczo od obowiązującej w Straży Celnej. Pięciu²⁵ Inspektoratom Okręgowym podlegały Inspektoraty Graniczne. Im to przyporządkowano Komisariaty, Placówki I i II linii oraz posterunki. Strukturom terenowym nadano numerację, która w 1930 r. została zniesiona. Do tego czasu jednak w odniesieniu do MIO SG w Ciechanowie używano oznaczenia Nr 1.

Pod koniec 1929 roku w strukturach Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej funkcjonowało: 3 inspektoraty graniczne, 17 komisariatów, 29 placówek II linii i 63 placówki I linii.

Tabela Nr 1

**Organizacja
Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego Nr 1 Straży Granicznej
w Ciechanowie**

Inspektorat Graniczny	Komisariat	Placówka II linii	Placówka I linii
Nr 1 Stawiski	Grajewo	Ciemnoszyje Grajewo	Kosówka Bogusze Kurki
	Kolno	Kolno	Kiełcze-Kopki Brzozowo Wincenta

¹⁷ Obowiązki Kierownika Maz. IO SG powierzono mu z dniem 1 czerwca 1929 r. - Rozkaz KSG Nr 10 z 10 czerwca 1929 r., (pkt 3 a), ASGran., sygn. 187/31.

¹⁸ Rozkaz Komendy Straży Granicznej Nr 5 z dnia 15 lipca 1931 roku,

¹⁹ Z dniem 1 lipca 1937 r. mianowany do stopnia nadinspektora na podstawie Rozkazu KSG Nr 7 z dnia 9 sierpnia 1937 r. (pkt 1), ASGran., sygn. 187/39.

²⁰ Rozkaz KSG Nr 8 z dnia 15 września 1937 r. (pkt 5), ASGran. sygn. 187/39.

²¹ W październiku 1936 r. przeniesiony do Komisariatu Gdynia w Pomorskim IO na podstawie rozkazu MIO SG Nr 19 z dnia 27 sierpnia 1936 r. (pkt III 1).

²² Awansowany do stopnia nadinspektora z dniem 1 lipca 1938 r. – Rozkaz KSG Nr 7 z dnia 20 sierpnia 1938 r. (pkt 1), ASGran. sygn. 187/40.

²³ Rozkaz KSG Nr 7 z 9 sierpnia 1937 r. (pkt 10), ASGran., sygn. 187/39.

²⁴ W. Bocheński – Jakub Witold (Witalis) Chmura ostatni Komendant Mazowieckiego Okręgu Straży Granicznej.

²⁵ W 1934 r. po podziale Małopolskiego IO SG na Wschodniomałopolski IO SG we Lwowie i Zachodniomałopolski IO SG w Krakowie ich liczba wzrosła do sześciu.

	Rajgród	Rajgród Sztabin	Popowo Okoniówek Skrodzkie
	Janówka	Janówka	Korytki Rudki Nowe Młynek
	Szczuczyn	Szczuczyn Stawiski	Rakowo Czarnowo Milewo
	Leman	Leman	Olszanka Łacha Zimna Pudełko
Nr 2 Przasnysz	Chorzele	Chorzele Przasnysz	Sosnówek Chorzele Wasiły-Zygny
	Działdowo	Działdowo Mława	Białuty, Chorap Pruski Krasnołąka Wilamowo, Uzdowo, Działdowo
	Myszyniec	Myszyniec Kadzidło Ostrołęka	Warmiak Duży Dąbrowy Pełty
	Krukowo	Krukowo	Ruchaje Zaręby Cupel
	Szczepkowo Bor.	Szczepkowo Bor. Janowo	Janowo Górowo-Trząski Gołębie Bonisław
	Działdowo	Działdowo Mława	Białuty Chorap-Pruski Krasnołąka Wilamowo Uzdowo Działdowo
Nr 3 Brodnica	Rybno	Rybno Lidzbark	Żabiny Wądryń Rumienica Omule
	Krotoszyny	Krotoszyny Brodnica	Radomno-Tabory Jamielnik Szwarcenowo Fitowo Sumin
	Lubawa	Lubawa	Wiśniewo Pomierki Gerłosz Leśna Rodzone
	Łasin	Łasin	Wielka Tymawa Zawda Nogat
	Świerkocin	Mokre Świerkocin	Gardeja Dusocin Wielki Welcz

Źródło: oprac. własne na podstawie rozkazu organizacyjnego Nr 9 Komendanta Straży Granicznej z dnia 19 października 1929 r. – dyslokacja MIO SG w Ciechanowie, ASGran. sygn. 187/29

MIO SG realizował zadania w zakresie ochrony granicy polsko-niemieckiej na odcinku z Prusami Wschodnimi. Wg stanu na dzień 12 października 1928 r. odcinek ten obejmował 387 km²⁶, w tym: IG Nr 1 Stawiski²⁷ – 113 km²⁸, IG Nr 2 Przasnysz – 134 km, IG Nr 3 Brodnica – 140 km.²⁹ Wg innych źródeł długość granicy chronionej przez MIO SG w Ciechanowie wynosiła ok. 430 kilometrów³⁰ - od styku granicy z Korpusem Ochrony Pogranicza oznaczonej słupem granicznym V.202 w m. Jankielówka do styku granicy z Pomorskim Inspektoratem Okręgowym na prawym brzegu Wisły w m. Wełcz Wielki³¹.

W wyniku zmian organizacyjnych jego długość ulegała zmianie. Po przejściu w początkach 1939 r. od KOP Suwałki odcinka granicy z Prusami Wschodnimi i utworzeniu w strukturach Maz. Okręgu SG Obwodu Suwałki, długość chronionej granicy obejmowała ponad 500 km. Odcinek granicy przydzielonej OSG Suwałki przebiegał od styku granicy „...polsko-litewsko-ruskiej 200 mtr. na północny zachód od słupa granicznego V-301 /granica z Baonem KOP Sejny/.”³² do zachodniej granicy Komisariatu Rajgród (słup graniczny V-164)³³.

Realizowano szereg zadań wśród których znajdowały się m. in. kontrola ruchu granicznego, w tym: kontrola paszportowa w punktach granicznych, udaremnianie nielegalnego przekraczania granicy państwowej, zwalczanie przemytu, ujawnianie obowiązku podatkowego wynikającego z faktu naruszenia przepisów prawa, oraz współdziałanie z organami państwa w zakresie utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego w pasie przygranicznym³⁴.

Zadania te wykonywała określona wg etatu ilość oficerów i szeregowych Straży Granicznej. W MIO SG w Ciechanowie ilość ta w latach 1928 – 1939 ulegała pewnym wahaniom. Oscylowała jednak w przedziale od ok. 800 do 868 oficerów, szeregowych i pracowników kontraktowych³⁵.

Struktury terenowe nowej formacji granicznej budowano w oparciu o kadry Straży Celnej i użytkowaną dotychczas infrastrukturę. Siedziba Inspektoratu mieściła się w Ciechanowie przy Pl. Kościuszki.³⁶ Był to budynek parterowy dziś już nieistniejący. W początkowym okresie działalności Inspektoratu użytkowane powierzchnie wystarczały w zupełności. Jednak zakres realizowanych zadań oraz rosnące potrzeby kadrowe spowodowały, że rozpoczęto poszukiwania nowej siedziby. Okazało się, że właścicielem położonej nieopodal parceli został Lucjan Zembrzowski, który dorobiwszy się w USA - wrócił w

²⁶ Odcinek długość 387 km jest niezgodny ze stanem faktycznym występującym w tym czasie, co wynika zapewne z niekompletnej informacji jaką dysponował Kierownik MIO SG w Ciechanowie.

²⁷ Z końcem września 1930 r. siedzibę przeniesiono do Łomży.

²⁸ Od wschodu – granica MIO SG na styku z 29 Baonem KOP (słup graniczny V-202 w m. Jankielówka), od zachodu – kanał wodny Turośl na zach. od m. Zimna (słup graniczny V-094 w m.) - Rozkaz organizacyjny Nr 10 MIO SG w Ciechanowie z dnia 12 października 1928 r.

²⁹ Tamże.

³⁰ G. Goryński - *Powstanie, organizacja i funkcjonowanie Straży Granicznej w latach 1928-39*, Słupskie Studia Historyczne Nr 18/2012, s. 230, podaje, że „Mazowiecki IOSG z siedzibą w Ciechanowie ochraniał granicę z Prusami Wschodnimi na odcinku 429,507 km (13% należącej do SG granicy), czyli od styku z Korpusem Ochrony Pogranicza (KOP) w miejscowości Korytki, powiat Augustów, do linii Wisły. Jego stan liczebny w tym roku wynosił 845 oficerów i szeregowych SG, czyli 2 osoby na 1 km.”

³¹ Rozkaz organizacyjny Nr 9 Komendanta Straży Granicznej z dnia 19 października 1929 r. – dyslokacja MIO SG, Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie (dalej ASGran.), sygn. 187/29.

³² Rozkaz organizacyjny Komendy Maz. Okręgu SG Nr 1 z dnia 25 lutego 1939 r. (pkt 4), ASGran. sygn. 188/1.

³³ Tamże.

³⁴ M. Jabłonowski – *Powstanie i organizacja Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej*, w: pod red. nauk. B. Polaka, *Z dziejów polskich formacji granicznych 1918-1939*, cz. 1, Centralny Ośrodek Szkolenia Straży Granicznej, Koszalin 1998-2002, s. 61.

³⁵ Wg etatu z 16 maja 1939 r. Mazowiecki Okręg SG w Ciechanowie nadzorował pracę 39 oficerów, 760 szeregowych i 20 pracowników cywilnych - Rozkaz Nr 8 z dnia 16 maja 1939 roku Komendanta Straży Granicznej gen. bryg. Waleriana Czumy w sprawie etatu budżetowego Straży Granicznej na rok 1939/1940 [w:] M. Jabłonkowski, B. Polak, *Polskie formacje graniczne. Straż Graniczna 1928–1939. Dokumenty organizacyjne. Wybór źródeł*, t. II, Koszalin 1999, s 163–165.

³⁶ prawdopodobnie oznaczony Nr 1, co wynika z jednego dokumentu archiwalnego. Fak ten wymaga jednak potwierdzenia w toku dalszych badań, które obejmują także okres funkcjonowania Straży Celnej.

1931 r. do kraju³⁷. Oprócz majątku ziemskiego w Gostkowie,³⁸ w dniu 29 kwietnia 1933 r. za kwotę 15.000 zł nabył nieruchomość miejską położoną w Ciechanowie przy Zielonym Rynku³⁹ (Pl. Kościuszki) Nr 5. Na zakupionym terenie rozpoczęto budowę dwupiętrowego budynku, garażów i zabudowań gospodarczych z przeznaczeniem na wynajem.

Budowę realizowano pod kątem potrzeb Inspektoratu. W początkach 1934 r. obiekt został przekazany do użytkowania. Z dniem 1 kwietnia 1934 r. „w nowowynajętym budynku w m. Ciechanów przy ul. Pl. Kościuszki Nr 5...”⁴⁰ przyznano mieszkania służbowe dla kom. Karola Kurasia, asp. Eryka Mystkowskiego i asp. Waldemara Graumana⁴¹.

Użytkowany przez MIO SG obiekt był dość obszerny. Poza wspomnianymi mieszkaniami służbowymi zawierał szereg pomieszczeń spełniających funkcje biurowe, magazynowe, warsztatowe czy garażowe. Na obecnym etapie badań ich odtworzenie w oparciu o dokumenty nie jest możliwe. Pozwala na to jednak wiedza mieszkanka Ciechanowa - Pana Jerzego Olszewskiego, który jako gimnazjalny kolega Mieczysława Kulikowskiego – juniora, był częstym gościem w budynku Straży Granicznej. Od niego to wiadomo, że „na parterze od wejścia po prawej stronie była wartownia. Na tej wartowni strażnik legitymował a więc wejście do góry było utrudnione. Jeżeli ktoś chciał się dostać do sekretariatu komendanta to strażnik wykonywał telefon do urzędującego tam służbowego, czyli przodownika Rojewskiego na I piętrze i ten decydował czy ma wejść czy nie. Reszta powierzchni parteru była zajmowana na cele biurowe.”⁴² Z sekretariatu pułkownika wchodziło się do olbrzymiego salonu a od północy tj od Pl. Kościuszki była sypialnia. Natomiast między sypialnią a pokojem Mietka była łazienka.”⁴³. „...Największy w mieszkaniu był pokój Mietka. Położony od strony południowej był większy od salonu i od sypialni. Był tak olbrzymi, że stał w nim stół do ping ponga – pełnowymiarowy i jeszcze było dużo miejsca, że myśmy ten stół odsuwali i Pan Kulikowski kupił rękawice bokserskie i myśmy tam boksowali się między sobą.”⁴⁴. W skład mieszkania zajmowanego przez Kulikowskich wchodziły ponadto: „dosyć spora jadalnia, obok jadalni była kuchnia, nieduży pokój dla służących i wejście do kuchni.”⁴⁵. Do mieszkania były dwa wejścia. „Jedno wejście było kuchenne a drugie przez sekretariat.”⁴⁶.

Na pierwszym piętrze było jeszcze jedno mieszkanie. Piętro drugie mieściło trzy mieszkania. W jednym z nich „na pewno mieszkali Kuroszowie”⁴⁷. „Nad II piętrem była taka facjata i tam mieściła się radiostacja. W tej radiostacji to byłem kilkanaście razy, bo to nas interesowało ale zawsze był z nami pułkownik”⁴⁸. Na posesji zajmowanej przez MIO SG znajdowały się też zabudowania gospodarcze. „Sporo było tych budynków. To był garaż, bo oni mieli Citroëna, szybki samochód. Jak pułkownik Kulikowski jechał na inspekcję gdzieś bliżej to siadał z przodu z szoferem a z tyłu nas czterech - ja, Mietek Kulikowski, Stasiék Hikiert i Wacek Miłoszowski.”⁴⁹. „Oddzielny garaż był na samochód osobowy i oddzielne garaże były na motocykle...”⁵⁰. Oprócz tego były warsztaty naprawcze i magazyny. Budynek ten „...miał ok. 200 m kw. ale dzisiaj już nie istnieje.”⁵¹.

Wraz z krzepnącą strukturą organizacyjną Straży Granicznej pojawiły się też w obrocie prawnym decyzje inwestycyjne. Podejmowano więc działania polegające przede wszystkim na budowie strażnic ale też innych obiektów infrastruktury służących należytemu wykonywaniu zadań. Budowano m. in. budynki

³⁷ Nina Stryjewska – *Trudne powroty – więzy krwi rodziny Stryjewskich i Zembruskich*, praca konkursowa (41) przygot. pod kier. mgr Barbary Buszmicz – I-sza nagroda w Konkursie pn. „*Najciekawsze historie z kart dziejów mojej rodziny*” (2005), zbiory Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie, s. 1.

³⁸ Tamże, s. 2.

³⁹ Fakt ten potwierdza wpis w Dz. II akt hipotecznych Nr 157 wciągnięty na mocy decyzji zwierzchności hipotecznej z dnia 13 maja 1933 r. z którego wynika, iż Lucjan Zembruski nabył własność nieruchomości od Wiktorii Ziółkowskiej i dożywotników Antoniego i Józefy małżonków Kowalskich na mocy aktu sporządzonego przez notariusza Witolda Skrobońskiego – wyciąg z Dz. II akt hipotecznych nieruchomości miejskiej, Sąd Grodzki, Oddział Hipoteczny, nr hip. 157.

⁴⁰ Rozkaz MIO SG Nr 9 z dnia 7 kwietnia 1934 r. ASGran. sygn. 188/8.

⁴¹ Tamże.

⁴² Relacja Jerzego Olszewskiego s. 1 – w zbiorach autora.

⁴³ Tamże, s. 1.

⁴⁴ Tamże, s. 2.

⁴⁵ Relacja Jerzego Olszewskiego, op. cit. s. 2.

⁴⁶ Tamże, s. 2.

⁴⁷ Tamże, s. 3.

⁴⁸ Relacja Jerzego Olszewskiego, op. cit. s. 3.

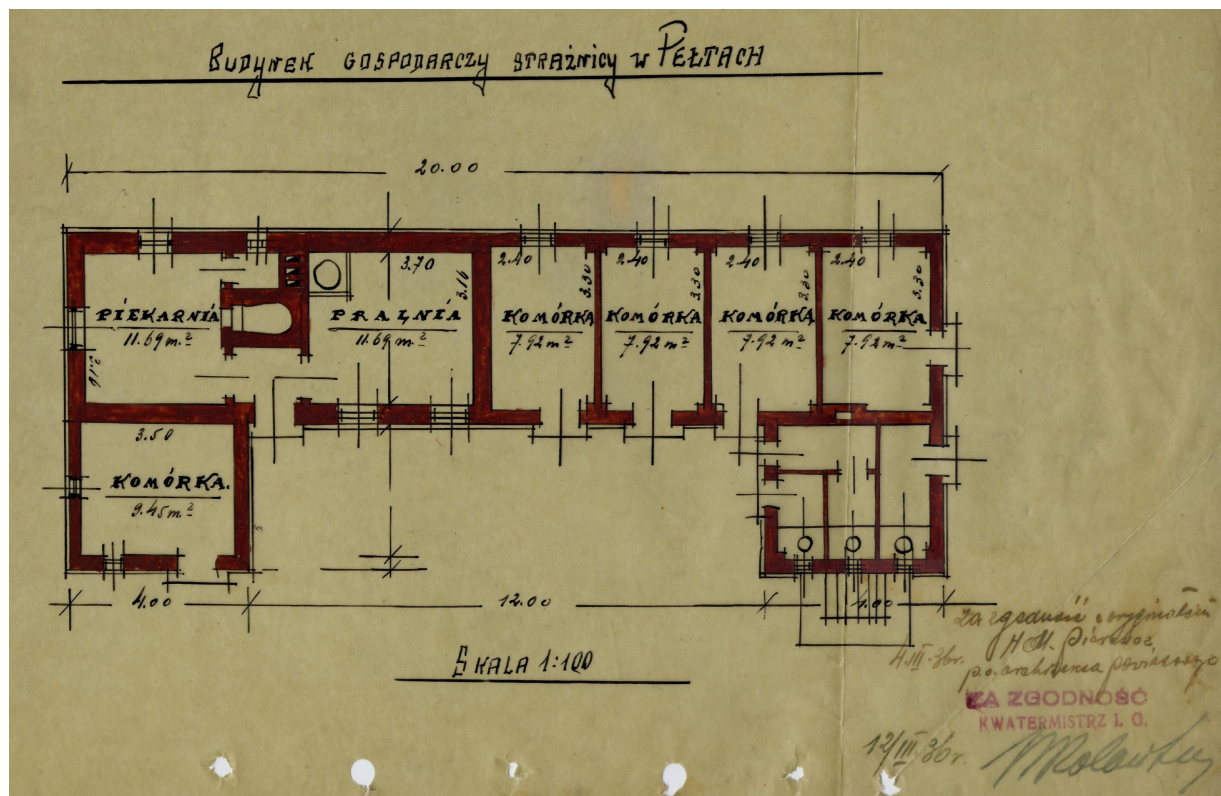
⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 4.

⁵¹ Relacja Jerzego Olszewskiego, op. cit. s. 4.

przeznaczone dla koni służbowych (używano też terminologii „koń skarbowy”). Wg stanu z września 1930 r. w MIO SG było 29 koni służbowych⁵². Po dwa konie były na stanie komisariatów: Janówka, Rajgród, Grajewo, Szczuczyn, Kolno, Leman, Myszyniec, Chorzele, Krukowo, Szczepkowo Borowe, Rybno, Lubawa, Krotoszyny, Łasin, Świerkocin⁵³. Ich użytkowanie wymagało odpowiedniego zabezpieczenia logistycznego obejmującego pomieszczenia stajenne, wyposażenie, bieżącą pielęgnację, obsługę weterynaryjną, furaz oraz zapewnienie na te cele wystarczających środków w planie finansowym.

Nie mniej istotnym zadaniem było zabezpieczenie odpowiednich warunków bytowania psów granicznych. Komisariaty wykorzystujące te zwierzęta w realizacji zadań granicznych były zobowiązane do prowadzenia ewidencji psów wg ustalonego wzoru, budowy pomieszczeń w oparciu o ustalony opis techniczny,⁵⁴ szkoleń strażników pełniących funkcje opiekunów, tresury psów przy użyciu sprzętu dla pozorantów. Stosowano procedury uwzględniające proces aklimatyzacji zwierząt przynoszonych lub powracających do służby po odbyciu szkolenia w Zakładzie Tresury Psów Granicznych⁵⁵.

Zródło: ASGran. sygn. 188/387

Wielką wagę przykładano do zabezpieczenia lokalowego strażników. Przyjęty do służby w Straży Granicznej miał bowiem prawo do mieszkania służbowego. Część szeregowych - w trybie skoszarowanym, zaś posiadający rodziny - w lokalach służbowych. Pomimo trudności finansowych państwa budującego swoje struktury praktycznie od zera, służby kwatermistrzowskie znakomicie wywiązywały się ze swoich zadań. Przeniesienie służbowe strażnika wiązało się z koniecznością przydziału lokalu mieszkalnego i pokrycia kosztów przeniesienia (z wyjątkiem przeniesienia na własną prośbę). Gospodarka służbowymi zasobami mieszkaniowymi była regulowana w oparciu o treść rozkazów a meldunki o ich wykonaniu

⁵² Rozkaz MIO SG w Ciechanowie Nr 26 z dnia 1 września 1930 r. (pkt XI – ewidencyjne Nr koni L.dz. 4472/K/30), ASGran, sygn. 188/400.

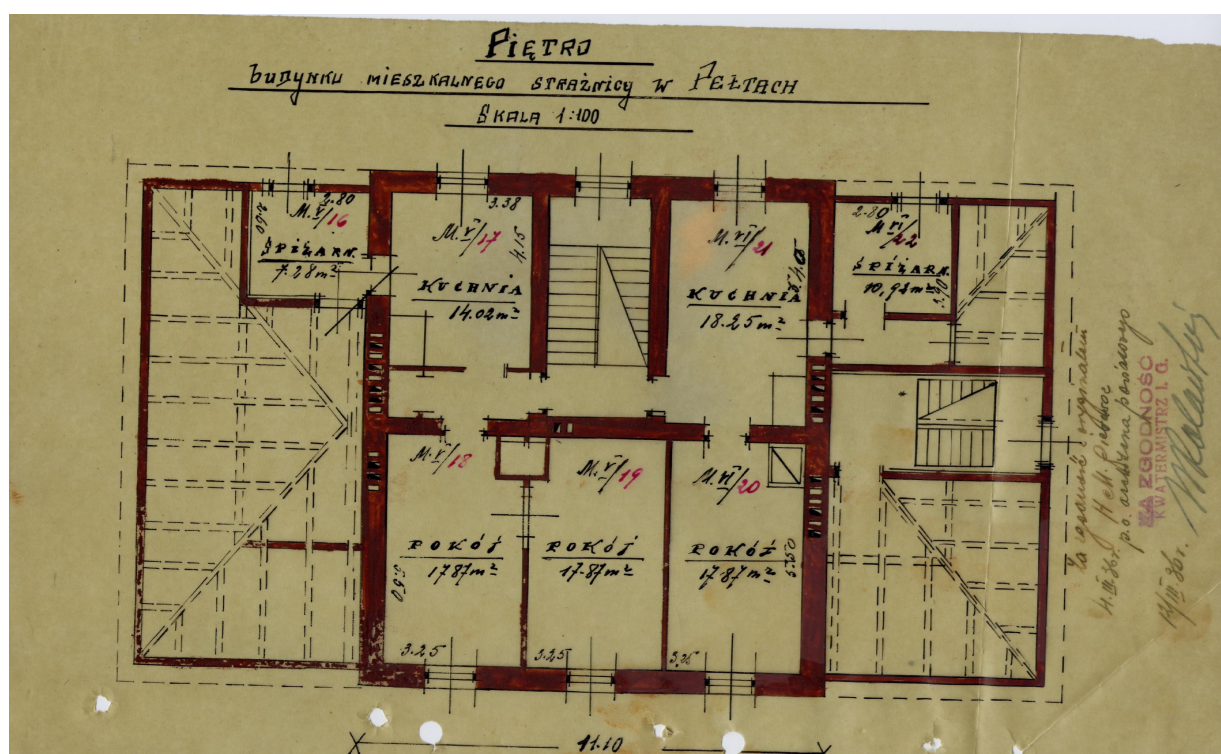
⁵³ Tamże,

⁵⁴ Według którego „kojec psa służbowego składa się z dwóch części: 1/ drewnianej budy i 2/ ogrodzonego wybiegu. Buda. Wymiary budy w świetle wynoszą: szerokość – 100 cm, głębokość – 80 cm, wysokość z przodu – 80 cm, wysokość z tyłu – 70 cm. Szkielet budy sporządza się z kantówki sosnowej o przekroju 8 x 8 cm oraz łat sosnowych o przekroju 5 x 7 cm. Narożniki kryje się deską dębową o przekroju 3 x 8 cm. Ściany, dach i podłoga wykonuje się z dwóch warstw suchych desek sosnowych...”. ASGran. sygn. 188/261.

⁵⁵ Pismo MIO SG w Ciechanowie L.dz. 3638/A/34. z dnia 31 października 1934 r. w sprawie zwolnienia ze służby „...na przeciąg 10 dni, celem umożliwienia im przygotowania i uporządkowania pomieszczeń, zorganizowania kuchni i przyzwyczajenia się psów do nowych warunków...”. ASGran. sygn. 188/260.

kierowano do inspektoratów granicznych⁵⁶. Prowadzono ewidencję mieszkań, która pozwala na ustalenie, że w budynku strażnicy w Uzdowie były lokale służbowe, które przydzielano do zamieszkania. W okresie od 6 października 1935 r. do 10 lutego 1938 r. mieszkanie Nr II składające się z kuchni o pow. 13,97 m. kw. oraz dwóch pokoi o pow. 20,04 i 18,04 m. kw. zajmował przod. Stanisław Przeniczny a następnie lokal ten zajmował przod. Zygmunt Wenzel⁵⁷. Mieszkanie służbowe Nr VI składające się z kuchni o pow. 11,66 m. kw. i pokoju o pow. 20,24 m. kw. w okresie od 6 października 1935 r. do 27 listopada 1937 r. zajmował str. Antoni Kędra⁵⁸.

Niedostatek bazy lokalowej uzupełniano poprzez wynajem lokali stanowiących własność osób fizycznych. Tego typu sytuacje miały miejsce najczęściej w wypadku oddelegowania strażnika do pełnienia służby w innej odległej placówce.⁵⁹

Źródło: ASGran. sygn. 188/387

Wiele obiektów wyremontowano jak np. przedstawioną na planach strażnicę w Peltach z Komisariatu Myszyniec należącego do IG w Przasnyszu⁶⁰. Sporo też zbudowano od podstaw. Brak kompletnego materiału źródłowego nie pozwala na szczegółowe ustalenia. Wskazuje jednak, że przede wszystkim były to budynki strażnic.

W trakcie wykonywania zadań realizowano także szereg zmian w organizacji Straży Granicznej. Polegały one głównie na tworzeniu lub likwidacji posterunków, placówek lub komisariatów, przeniesieniu siedziby lub zmianie przyporządkowania w obrębie komisariatu lub inspektoratu granicznego. W latach 1928-1939 doszło do szeregu zmian w organizacji MIO SG. Wyjątek stanowi 1935 r., kiedy to zmian takich nie odnotowano, choć zauważyć należy, że nie zawsze obejmowały one swoim zasięgiem strukturę MIO SG w Ciechanowie.

Najważniejsza zmiana w strukturze organizacyjnej Maz. OSG w Ciechanowie dotyczyła przejścia od

⁵⁶ Pismo L.dz. 1072/36 z dnia 23 października 1936 r. Kierownika Komisariatu SG w Janówce do Kierownika IG Łomża w sprawie przydziału mieszkania skarbowego Nr 3 na placówce Młynek dla str. Jana Klawe, ASGran. sygn. 188/640.

⁵⁷ Ewidencja mieszkań w budynkach skarbowych Inspektoratu Straży Granicznej w Brodnicy, ASGran. sygn. 188/235.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Pismo Nr L.dz. 648/35 z dnia 2 lipca 1935 r. Kierownika Komisariatu SG Lemna do Kierownika IG Łomża w sprawie czynszu za mieszkanie służbowe strażnika delegowanego z m. Olszanka do m. Lemna, ASGran. sygn. 188/640.

⁶⁰ Pismo Kierownika Inspektoratu Granicznego w Przasnyszu L.dz. 2576/K/35. z dnia 14 października 1935 r. do Kierownika Komisariatu SG w Myszyniu – zezwolenie na dokonanie remontu strażnicy, ASGran. sygn. 188/387.

KOP Suwałki odcinka granicy polsko-niemieckiej o długości ponad 75 km „od słupa granicznego 202 do słupa granicznego 301...”.⁶¹

Podstawę przejścia stanowił rozkaz organizacyjny Nr 1 wydany w dniu 7 stycznia 1939 r. przez Komendanta Głównego Straży Granicznej gen bryg. Gorzechowskiego⁶² na podstawie decyzji GISZ z dnia 20 grudnia 1938 r. W jego treści Komendant Mazowieckiego Okręgu Straży Granicznej został zobowiązany do protokolarnego przejścia zadań w zakresie ochrony granicy państwowej oraz zasobów ruchomych i nieruchomości od KOP Suwałki w terminie do 31 stycznia 1939 r.⁶³

Tabela Nr 2

**Organizacja
Mazowieckiego Okręgu Straży Granicznej
w Ciechanowie**

Obwód	Komisariat	Placówka II linii	Placówka I linii
Łomża	Grajewo	Ciemnoszyje Grajewo	Kosówka Bogusze Kurki
	Kolno	Kolno	Kielcze-Kopki Brzozowo Wincenta
	Myszyniec	Myszyniec Kadzidło Ostrołęka	Warmiak Duży Dąbrowy Pełty
	Szczuczyn	Szczuczyn Stawiski	Kakowo Czarnowo Milewo
	Leman	Leman	Olszanka Łacha Zimna Pudełko
Przasnysz	Chorzele	Chorzele Przasnysz	Sosnówek Chorzele Wasiły-Zygny
	Działdowo	Działdowo Mława	Peplówek Chorap Pruski Krasnołąka Uzdowo
	Krukowo	Krukowo	Ruchaje Zaręby Cupel
	Szczepkowo Bor.	Szczepkowo Bor. Janowo	Janowo Górowo-Trząski Gołębie Bonisław
	Działdowo	Działdowo Mława	Białuty Chorap-Pruski Krasnołąka Wilamowo Uzdowo Działdowo
Brodnica	Rybno	Rybno Lidzbark	Żabiny Wądryń Rumienica Omule

⁶¹ Ministerstwo Skarbu, Komenda Główna Straży Granicznej, L.KGSG.24/Tj/Org/39 - Rozkaz organizacyjny Nr 1 z dnia 7 stycznia 1939 r., ASGran, sygn 174/29.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

	Krotoszyny	Krotoszyny Brodnica	Radomno-Tabory Jamielnik Szwarcenowo Fitowo
	Lubawa	Lubawa	Czerlin Wiśniewo Pomierki Gerłosz Leśna Rodzone
	Łasin	Łasin	Wielka Tymawa Zawda Nogat
	Świerkocin	Mokre Świerkocin	Gardeja Dusocin Wielki Wełcz
Suwałki	Filipów	Filipów	Bakałarzewo Czarne Filipów Gębałówka
	Hańcza	Hańcza	Polulkemie Prawy Las Przerośl
	Raczki	Raczki	Młynek Lipówka Wierciochy
	Rajgród	Rajgród Sztabin	Popowo Okoniówek Skrodzkie

Źródło: oprac. własne na podstawie rozkazu organizacyjnego Nr 2 z dnia 16 stycznia 1939 r. Ministerstwo Skarbu, Komenda Główna Straży Granicznej, L.KGSG.70/Tj/Org/39.

Skutkiem przejęcia było utworzenie w strukturze Mazowieckiego Okręgu SG – Obwodu Suwałki, któremu przyporządkowano wydzielone z Obwodu Łomża Komisariaty Rajgród i Raczki oraz utworzone na odcinku przejętym od KOP – Filipów i Hańcza z/s w Przerośli⁶⁴. Utworzenie Komendy OSG Suwałki oraz pl. II linii Suwałki powierzono Komendzie Obwodu Stryj⁶⁵.

Niestety nowa organizacja Maz. Okręgu SG w Ciechanowie nie funkcjonowała zbyt długo. Napięta sytuacja polityczna znacząco rosnącymi żądaniami terytorialnymi Niemiec i ustępstwami Anglii i Francji wskazywała zbliżający się nieuchronnie wybuch wojny. Atak na Polskę w dniu 1 września 1939 r. uniemożliwił pełne sprawdzenie tej struktury w praktyce. Jednak postawa oficerów i szeregowych Straży Granicznej na polach walk wrześniowych, pozwala na wystawienie tym zmianom dobrej oceny.

STRESZCZENIE

Treść artykułu przedstawia wynik badań, prowadzonych przez autora nad historią tej formacji, głównie w oparciu o źródła archiwalne pochodzące m. in. z archiwów krajowych i zagranicznych, uzupełnionych relacjami oraz materiałem zdjęciowym.

Zaprezentowano w nim podstawowe informacje na temat organizacji struktur Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej w Ciechanowie, jego władz oraz realizowanych zadań. Artykuł zawiera też nowe ustalenia dot. kierownictwa oraz ciechanowskiej siedziby Inspektoratu. W oparciu o wybrane przykłady przedstawiono warunki lokalowe i stan infrastruktury towarzyszącej w jednostkach organizacyjnych MIO SG.

Słowa kluczowe: ochrona granic, straż graniczna, mazowiecki inspektorat okręgowy.

Antoni Krzysztof Sobczak – dr n. hum. Zastępca Dyrektora Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie, wykładowca akademicki. Posiada szerokie zainteresowania naukowo-badawcze. Jego dorobek

⁶⁴ Rozkaz organizacyjny Nr 2 KG SG z dnia 16 stycznia 1939 r. ASGran, sygn. 178/29.

⁶⁵ Tamże.

naukowy obejmuje tematykę historyczną, ekonomiczną i społeczną. Jest autorem książki pt. Produkcja i naprawy uzbrojenia w polskich organizacjach zbrojnych w latach 1939-1944 oraz kilkudziesięciu artykułów publikowanych m. in. w „Materiałach do historii wojskowości” oraz „Studiach Mazowieckich”.

Sobczak Antoni Krzysztof; Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie w latach 1928-1939
- przyczynek do historii, w: Studia Mazowieckie nr 3/14.